

Social Work & Education

©SW&E. 2023

УДК 37.012.3

DOI: 10.25128/2520-6230.22.2.6

Олена КАРПЕНКО,
доктор педагогічних наук,
професор, кафедра соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Київський університет імені
Бориса Грінченка,
02154, м. Київ, Україна;
oh.karpenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6715-2899>

Вікторія ОСТАПЧУК,
викладач, голова циклової комісії
дизайну та соціальної роботи,
ВСП Житомирський
технологічний фаховий коледж
КНУБА,
10029, м.Житомир, Україна;
vkusnik23@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7873-1290>

Статус статті:

Отримано: квітень 16, 2023

1-ше рецензування: квітень 26, 2023

Прийнято: травень 30, 2023

Карпенко, О., Остапчук, В. (2023). Заклади фахової передвищої освіти як умова успішного саморозвику особистості. *Social Work and Education*, Vol. 10, No. 2. pp. 224-231. DOI: 10.25128/2520-6230.23.2.6

ЗАКЛАДИ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА УСПІШНОГО САМОРОЗВИКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглядаються складові умови самовизначення майбутніх соціальних працівників в середовищі закладів фахової перед вищої освіти.

Виявлено сучасний рівень позанавчальної діяльності закладу фахової передвищої освіти. Проаналізовано та обґрунтовано спеціальні форми і методи роботи із студентами фахової передвищої освіти. Наведено перелік необхідних умов для формування у претендентів професійно-технічної освіти системи теоретичних знань, практичних умінь і навичок, необхідних для ефективної реалізації себе як особистості у процесі професійного навчання; сприяння розвитку і формування особистісних якостей, які сприятимуть становленню себе як фахівця соціальної сфери.

Метою статті стало виявлення необхідності осмислення проблем професійної підготовки та висуває особливі вимоги до підготовки спеціалістів, здатних вирішувати соціальні проблеми. Значна увага приділена проблемам позанавчальної діяльності. На основі проведеного аналізу виокремлено сильні сторони фахової передвищої освіти. З'ясовано доцільність застосування ефективних методик позанавчальної діяльності.

Основними завданнями визначено наступне: виявити та узагальнити складові професійного саморозвитку як одну із складних форм перетворення внутрішнього світу, яке відбувається у процесі саморуку людини своїм життєвим шляхом, на якому особистість пізнає себе, буде себе, осмислює суть свого функціонування; дослідити особливості фахової передвищої освіти як спрямованості для розвитку особистості на самопобудову, професійну самовизначеність для успішного зростання професіоналів. За результатами узагальненого аналізу зроблено висновки, що ефективність і доцільність позанавчальної діяльності можлива за умови цілеспрямованої діяльності здобувачів фахової передвищої освіти, що потребує вивчення і постановки експерименту для самооцінки та самоствердження майбутніх соціальних працівників як професіоналів. Висновки підтвердили обґрунтування необхідних педагогічних умов підвищення якості позанавчальної діяльності в середовищі закладів фахової перед вищої освіти щодо майбутніх соціальних працівників в умовах глобалізації.

Ключові слова: саморозвиток особистості; позанавчальна діяльність; заклади фахової передвищої освіти; соціальна робота; соціальний працівник.

ВСТУП

Метою професійної освіти є всебічний розвиток людини як особистості, її талантів, інтелектуальних та творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Складність сучасних перетворень, що відбулися в нашій державі, покликали до життя багатоаспектні як позитивні, так і негативні тенденції, що відобразились на соціально-економічній позиції людини. Складність сучасної ситуації полягає в тому, що молоде покоління опинилося перед необхідністю вирішення соціальних і професійних проблем.

Мета дослідження полягає у необхідності осмислення проблем професійної підготовки фахівців соціальної сфери та висуває особливі вимоги до підготовки спеціалістів, здатних вирішувати соціальні проблеми. Це потребує від випускника закладу фахової передвищої освіти (ЗФПО) уміння самовизначитися в освітньому просторі шляхом прояву власної позиції, самостійного розв'язання професійних завдань, критичного мислення у прийнятті рішення.

Реалізація мети обумовлює постановку й реалізацію наступних завдань:

1. Визначити та узагальнити складові професійного саморозвитку як одну із складних форм перетворення внутрішнього світу, яке відбувається у процесі саморуку людини своїм життєвим шляхом, на якому особистість пізнає себе, будує себе, осмислює суть свого функціонування.

2. Визначити особливості фахової передвищої освіти як спрямованості для розвитку особистості на самопобудову, професійну самовизначеність для успішного зростання професіоналів соціальної сфери.

Професійному саморозвитку особистості в педагогічній літературі присвячено чимало наукових праць (І. Бех (2017), І. Вінник (2009), І. Лебедик (2007) та ін.). Деякі автори звертають увагу на необхідність вирішення проблеми розвитку професійно важливих якостей соціального працівника (М. Євтух, О. Карпенко, А. Капська, Н. Олексюк та ін.).

Практика засвідчує, що підготовка спеціалістів середньої ланки для соціальної роботи потребує пошуку шляхів, щоб вирішити дану проблему і тому в першу чергу потребує необхідності збагатити практику професійної підготовки окремими складовими, орієнтованими на посилення професійного саморозвитку особистості здобувача.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети та виконання завдань, нами використовувались теоретичні та емпіричні методи дослідження, зокрема, аналіз Державного стандарту професійної підготовки ОС «молодший спеціаліст», який визначає зміст професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Рухливість соціальних перетворень в Україні визначає необхідність пошуку стратегічних ліній підготовки спеціаліста соціальної сфери в закладах фахової передвищої освіти. Не зважаючи на помітні інновації у сфері змісту і технологій розвитку особистості, заклади фахової передвищої освіти не забезпечують той рівень особистісної і професійної готовності до саморозвитку майбутнього соціального працівника, здатність приймати нестандартні рішення, здійснювати співробітництво з клієнтами, що відповідало б оновленню цілей, змісту і процесуально-технологічному забезпеченню професійного саморозвитку. Це і спонукало нас звернутися до ідей реалізації діяльнісного підходу в позанавчальній роботі зі здобувачами навчального закладу фахової передвищої освіти.

До останнього часу проблема професійного саморозвитку соціальних працівників не була предметом спеціального дослідження, хоча у філософських, психологічних і педагогічних працях все більше матеріалів, які розкривають певний досвід, що слугує для подальшого її вивчення і розвитку.

Реалізація мети обумовлює постановку й реалізацію наступних завдань: дослідження проблеми позанавчальної діяльності здобувачів закладу фахової передвищої освіти проводиться не з метою зробити процес формування професійного розвитку саморозвитку відокремлюваним від інших напрямів; форм позанавчальної роботи, адже на практиці у навчальному закладі даного типу простежується як традиційні напрями позанавчальної роботи (визначені за функціональним принципом, так і правове, фізичне, естетичне виховання), так і нетрадиційні напрями, які об'єднують різні інтереси здобувачів.

На думку науковців (Н. Вінник (2009), І. Мельничук (2011) та ін.), поступово набрала переконливості ідея використання позанавчальної діяльності в навчальному закладі як однієї із можливих форм додаткової професіоналізації здобувачів. Мається на увазі прогнозування і розробка освітньої програми, що дозволяє надавати учасникам експерименту додаткової освіти, участь у якій підтверджує правильність вибору майбутньої професії. У даному разі базовий навчальний заклад фахової передвищої підготовки запропонував здобувачам окремі спеціалізації (менеджмент, практичний маркетинг, соціальна реклама, документознавство у соціальній сфері, інформатика тощо), які підсилюють професійно-орієнтований вибір під час навчання і паралельно з факультативом «Професійний саморозвиток» актуалізується включення здобувачів в альтернативні напрями саморозвитку та реалізацією їх творчого потенціалу.

Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) програма розвитку професійного саморозвитку як система повинна включати: подальший розвиток соціального і життєвого досвіду особистості, її організаційно- мотиваційної сфери, професійних знань і умінь; формування навичок прогнозувати адекватні до вимог спільної дії і приймати рішення згідно з окресленими функціями соціального працівника; підтримувати професійне зростання та усвідомлене формування соціально-визначеного способу життя.

Вивчення практики позанавчальної діяльності в закладах фахової передвищої освіти (м. Житомир, м. Васильків, м. Біла Церква) ще не стали

предметом дослідження проблеми професійного саморозвитку. Наразі у цих навчальних закладах домінує «виховна робота», в якій позанавчальна діяльність функціонує лише за окремими напрямками, які мають специфічні ознаки на відміну від загального «виховання».

В Житомирському закладі фахової передвищої освіти суть системи організації професійного саморозвитку має свою мету, але з врахуванням обставин сучасних умов у суспільстві. Позанавчальна робота із здобувачами як невід'ємна частина процесу якісної підготовки спеціаліста для соціальної сфери проводиться з метою створення кадрового потенціалу для держави, формування громадянської позиції, гуманістичного ставлення до людей, збереження норм і правил соціально-відповідальної поведінки в соціумі.

Позанавчальна діяльність є по суті спеціально організованим видом діяльності здобувачів і враховує низку чинників, які рухають процес професійного саморозвитку особистості. До таких чинників ми відносимо мотиви, зміст, напрями, цілеспрямованість тощо. Означені чинники виступають орієнтиром у діяльності педагога навчального закладу, оскільки організаційний стан формування професійного саморозвитку враховує діяльність здобувачів протягом 3-4 років. Це той період, коли інтерес учасників процесу професійного розвитку поступово проявляється при включенні у знайомство з різними напрямками соціальної роботи.

Реалізація організаційно-мотиваційного компонента дозволила розкривати можливі напрями, що можуть викликати інтерес у здобувачів: соціальна робота з людьми похилого віку, соціальна робота з інвалідами та їх сім'ями, соціальна робота з різними типами сімей, соціальна робота з групами ризику, з безробітними, соціальний захист населення, пропаганда соціальної політики України тощо.

Включення здобувачів навчального закладу у позанавчальну роботу розширювало їхній рольовий репертуар як майбутнього спеціаліста соціальної сфери, який поповнився ще у 80-90 роках ХХ ст. новими практичними ролями (консультант, аніматор, вуличний працівник, захисник прав клієнта, лідер команди, аналітик, менеджер в соціумі тощо).

Науковці окреслили базові функції: діагностична, прогностична і перетворююча. В Україні спочатку домінувала схильність вчених і практиків до використання спеціальних функцій: проєктивні, прогностичні, конструктивні, аналітичні, розвиваючі, рефлексивні (Н. Вінник (2009), І. Мигович, В. Поліщук та ін). Проте розгортання соціально-економічних змін в Україні та реальна соціальна практика в суспільстві спонукали вітчизняних науковців (О. Карпенко, А. Капська, Л. Міщук) внести певні корективи у перелік спеціальних функцій, які сьогодні зазначені в стандарті спеціальності 231 Соціальна робота і більш конкретно відображають зміст і особливості роботи соціального працівника: організаторська, діагностична, правозахисна, превентивна, психотерапевтична, соціально-діагностична, соціально-економічна (Карпенко, 2015).

Особливості означених функцій проявляються завдяки оволодінню респондентами програмними компетентностями та в програмних результатах навчання, зокрема, у знаннях базових компетенцій (наприклад, основні концепції

соціальної роботи та її функцій, особливості різних соціальних груп населення, структура і напрями соціальної роботи тощо), а також фахових умінь (уміння прогнозувати розвиток змін соціальних процесів; здійснювати аналіз явищ соціального життя; моделювати форми соціальної підтримки і захисту клієнта; розробляти і впроваджувати програми дій, адекватних індивідуальним потребам клієнтами тощо).

Окреслені положення дозволяють реалізувати один із напрямів позанавчальної діяльності у закладі фахової передвищої освіти з врахуванням структури, змісту, форми і методик професійного саморозвитку здобувачів.

Привертає увагу така особливість позанавчальної діяльності у навчальному закладі, як домінування в ній можливостей реалізації особистих інтересів і нахилів здобувачів. Адже вибір для себе соціальної ролі та поінформованість щодо професійних функцій сприяло прояву позитивної мотивації щодо участі в тій чи іншій структурі позанавчальної діяльності. Це загалом дозволяє здобувачеві уявляти «образ продукту як результат діяльності» (за І.Лебедевим). А якраз діяльність утримує в особистості сформовані якості професіоналізму.

Професіоналізм засвідчує володіння таких якостей, які проявляються в уявній діяльності, тобто здобувач, оволодіваючи за логікою операційно-практичним компонентом, посилює саморегуляція, самосприйняття і самореалізацію своїх професійно-орієнтованих інтересів. Реалізація даного компонента у позанавчальній діяльності сприяє активному формуванню професійно-особистісних якостей, які «шліфуються» завдяки включенню здобувачів у різні форми соціальної роботи: розробка проекту, участь у волонтерській групі, розробка і впровадження програми по роботі з дітьми тощо.

Все це дає змогу учаснику позанавчальної діяльності звертатися до самопізнання, самовираження, самокорекції. «Загалом можна сказати, що стан включеності учасника в конкретний вид позанавчальної діяльності характеризується теоризацією мети діяльності безпосередньою участю в ній, виконанням певних дій, що приносять особисті задоволення від реалізації власних інтересів і потреб» (Мельничук, 2011, с. 67).

Практика засвідчує, що розширення професійних компетентностей у навчальному процесі не завжди у повній мірі задовільняє здобувачів, оскільки пізнання здобуті в навчальній діяльності збагачують їх інформаційно, активізують мислення, пробуджують підвищення самоцінності. Проте ми маємо на увазі саме таку позанавчальну діяльність, яка сприяючи самовизначенню, самоставленню здобувача, розвиває у нього самосвідомість, спонукає до саморозвитку і самореалізацій, а відтак актуалізує саморегулювання та самооцінку.

На нашу думку, старший підліток, яким є здобувач означеного навчального закладу цілком усвідомлено рухається від мети до конкретного результату в його вибраній діяльності. Мета позанавчальної діяльності поступово збагачується пошуком суті власного виробу, визначеним напрямом діяльності і відображеної в його уявленні про можливу зміну творчих можливостей як майбутнього соціального працівника, наповнених особистісним змістом дій. Отже, здобувач

сам визначає свою мету і відповідно до неї регулює свою діяльність, якщо мета стає суб'єктивною.

ВИСНОВКИ

Розгляд професійного саморозвитку з позицій аксіологічного, синергетичного і компетентнісного підходів дає змогу сформулювати визначення саморозвитку особистості як процесу самотворення людини внаслідок взаємодії й обміну інформацією та енергією із зовнішнім середовищем, в основі якого лежить розкриття та реалізація його внутрішніх потенцій, набуття нових особистісних якостей.

Таким чином, питаннями для подальшого вивчення є самовизначення особистості у позанавчальній діяльності, що свідчить про сформованість внутрішньої установки самостійно й усвідомлено планувати, регулювати, реалізовувати перспективу свого розвитку: професійного, життєвого, особистісного.

ЛІТЕРАТУРА

Бех, І. Д. (2017). Самореалізація особистості як визначальний чинник її життєдіяльності. In *Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція: зб. наук. праць за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф* (Vol. 23, pp. 31-36). URL : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7947/1/10.pdf>

Вінник, Н. Д. (2009). Розвиток особистісно-професійних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі підготовки до діяльності в сфері послуг : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Державний вищий навчальний заклад «Університет менеджменту освіти». Київ. 19 с.

Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» щодо окремих аспектів підготовки кваліфікованих робітників в умовах воєнного стану та відновлення економіки від 19.06.2022 № 2312-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>.

Карпенко, О. Г. (2015). *Теорія та практика соціальної роботи*: [навч. посіб. для студентів ВНЗ] / О. Г. Карпенко, Н. Ф. Романова. Київ: Слово. 402 с.

Лебедик, І. В. (2007). Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до професійної самореалізації у процесі вивчення фахових дисциплін: дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград. 220 с.

Мельничук, І. М. (2011). Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Т.. 42 с.

INSTITUTIONS OF PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL PERSONALITY DEVELOPMENT

Olena KARPENKO, doctor of pedagogical sciences, professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine; oh.karpenko@kubg.edu.ua

Victoria OSTAPCHUK, teacher, chairman of the cycle design and social work commission, Zhytomyr, Ukraine; vkusnik23@gmail.com

Abstract. *The article considers the constituent conditions of self-determination of future social workers in the environment of institutions of professional pre-higher education.*

The modern level of extra-primary activities in the institution of vocational pre-higher education has been revealed. Special forms and methods of working with students of vocational pre-university education were analyzed and substantiated. The list of necessary conditions for the formation of the system of theoretical knowledge, practical abilities and skills necessary for the effective realization of oneself as an individual in the process of professional training is given in the applicants of vocational education; promoting the development and formation of personal qualities that will contribute to the formation of oneself as a specialist in the social sphere.

The purpose of the article was to identify the need to understand the problems of professional training and put forward special requirements for the training of specialists capable of solving social problems. Considerable attention is paid to the problems of extracurricular activities, on the basis of the analysis, the strengths of professional pre-higher education are highlighted, the expediency of using effective methods of extracurricular activities is clarified.

She main tasks are defined as follows: to identify and generalize the components of professional self-development as one of the complex forms of transformation of the inner world, which occurs in the process of self-movement of a person along his life path, on which a person knows himself, builds himself, understands the essence of his functioning; to investigate the peculiarities of vocational pre-university education as a focus for personal development on self-building, professional self-determination for the successful growth of professionals in the social sphere.

Based on the results of the generalized analysis, it was concluded that the effectiveness and expediency of extracurricular activities is possible under the condition of purposeful activity of the students of professional preliminary higher education, and this, in turn, requires the study and staging of an experiment for self-evaluation and self-affirmation of future social workers as professionals.

The conclusions confirmed the substantiation of the necessary pedagogical conditions for improving the quality of extracurricular activities in the environment of institutions of professional pre-higher education regarding future social workers in the conditions of globalization.

Keywords: *self-development of personality; extracurricular activities; institutions of vocational pre-higher education; social work; social worker.*

References

Bekh, I. (2017). *Samorealizatsiia osobystosti yak vyznachalni chynnyk yii zhyttiediialnosti* [Self-realization of the individual as a determining factor in life and individuality]. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7947/1/10.pdf>. [in Ukrainian]

Vinnyk, N. D. (2009). *Rozvytok osobystisno-profesiinykh yakosti uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv u protsesi pidhotovky do diialnosti v sferi posluh* [Development of personal and professional qualities of students of vocational and technical educational institutions in the process of preparation for activities in the service sector]: (PhD Thesis). Kyiv: Derzhavnyi vyshchyi navchalnyi zaklad «Universytet menedzhmentu osvity». [in Ukrainian].

Verkhovna Rada (01.07.2014). *Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»* [Law of Ukraine "On Higher Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian].

Verkhovna Rada (05.09.2017). *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»* [Law of Ukraine "On Education"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

Verkhovna Rada (06.19.2022). *Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu osvitu)»* [Zakon Ukrainy «Pro profesiinu (profesiino-tekhnichnu osvitu)»] «On professional (vocational and technical) education». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2312-20#Text>. [in Ukrainian].

Karpenko, O. H. (2015). *Teoriia ta praktyka sotsialnoi roboty: [navch. posib. dlia studentiv VNZ] / O. H. Karpenko, N. F. Romanova*. Kyiv : Slovo, 2015. 402 s. [in Ukrainian].

Lebedyk, I. V. *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov do profesiinoi samorealizatsii u protsesi vyvchennia fakhovykh dystsyplin: dys. ... kand. ped. nauk*. Kirovohrad. 220 s. [in Ukrainian].

Melnychuk, I. M. (2011). *Teoriia i metodyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii u vyshchykh navchalnykh zakladakh: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk : 13.00.04; TNPU im. V. Hnatiuka*. 42 s. [in Ukrainian].

Article history:

Received: April 16, 2023

1st Revision: April 26, 2023

Accepted: May 30, 2023